

Investigating the Cultural, Social, and Biological Considerations of the Body in the Novel "Tokhme Sharr"

Ayoub Moradi ^{1*} | Mohammad Mahmoodi ²

1. Corresponding Author, Associate Professor of Persian Language and Literature, Payam-e Noor University, Tehran, Iran. E-mail: Ayoub.moradi@pnu.ac.ir
2. Assistant Professor of Persian Language and Literature, the Research Institute of Humanities and Social Studies, Tehran, Iran. E-mail: m_mahmoudi@acecr.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received: 24/04/2022

Received in revised form:
11/03/2023

Accepted: 13/03/2023

Keywords:

Sociology of the body,
body language,
physicality,
novel "Tokhme Sharr".

ABSTRACT

The subject of the body and the concept of corporeality are among the issues that have been considered by researchers and scholars in various fields such as sociology, anthropology, philosophy, and cultural and literary studies in recent years. The principle that man has always been in bodily situations throughout history, as well as the fact that the human body is not limited to biological existence, but possesses structural and sociological aspects according to different situations, has raised important questions such as; how can humans make connections between the biological body, individual identity, and collective structures? Furthermore, the impact of power relations on the formation of people's image of their body, or the connection between the gender patterns instilled by cultural forces and the perception of males and females in their bodies have been investigated. The famous writer "Belqeis Soleimani" is one of the creators of Persian fiction that deals with new cultural and social topics and concepts in her novels. In his latest novel, "Tokhme Sharr", she tries to address the issue of the body and its biological and social effects. In this research, which has been written in a descriptive-analytical manner, an attempt has been made to study and analyze the evidence related to this issue in narrative actions and textual dialogues, focusing on the dual division of the natural body and the social body. The results have indicated that within the biological aspect, the author has paid more attention to the issue of body language and body awareness. However, in the social aspect, he has analyzed the issue of the effect of patriarchal power relations and culture on the gender image of women's bodies.

Cite this article: *Moradi, A. & Mahmoodi, M. (2024). Investigating the Cultural, Social, and Biological Considerations of the Body in the Novel "Tokhme Sharr". Research in Narrative Literature, 13(3), 265-290.*

© The Author(s).

Publisher: Razi University

DOI: 10.22126/rp.2023.7720.1564

Extended abstract

Research problem

The new studies of sociologies has indicated that people's perception of their body is more of a cultural and social issue than a biological issue. To be precise, a person's view of his body is influenced by patterns and images, some of which are the flow of power, a number of others are cultural interactions, and the remaining quantity are customary issues. This problem has become much more serious in the new world with strengthening the fashion industry and the development of communication technologies.

A notable point to be addressed is that literary works, especially novels, as a context for reflecting human thoughts and emotions, contain a significant part of concerns, reflections, and ideas related to the body. A process that sometimes happened consciously and sometimes unconsciously. The novel *Tokhme Sharr* by Belqeis Soleimani is one of the examples of the author's conscious effort to reflect the subject of body. Therefore, in the current research, which was carried out with a descriptive-analytical method, an attempt was made to investigate and analyze the subject of the body and its related biological, philosophical, social, and cultural reflections in the novel *Tokhme Sharr* based on the social theories proposed in this field. Undoubtedly, critical reading of narrative texts, especially novels, in alignment with the new approaches in sciences such as psychology and sociology, while showing the capacities of this type of literature, can provide a suitable model for young writers to be not only the narrators of stories in their works, but also to use their writings as tools so as to express new social, philosophical, and psychological concepts. Accordingly, in this article, an attempt has been made to answer the following questions by focusing on the text of the novel *Tokhme Sharr* as well as the theories about the social and cultural functions of the body:

A: Which of the aspects of the body, whether biological, psychological or sociological, is more reflected in the text of the novel?

B: What is the effect of power relations in the field of gender issues on the presented image of the body in the text of the novel?

C: What is the relationship between the gender patterns induced by cultural forces and the characters' perception of their bodies?

Research Literature

In studies addressing the notion of body, apart from biological considerations that examine the body as a biological issue, there are other trends that emphasize the cultural and social aspects of the body. The most important person among this group is the contemporary French philosopher and critic *Michel Foucault*, who is the first person to the body as a social matter into consideration. Foucault, who paid more attention to power and the ways of its emergence in traditional and modern societies, considers the body to be the first arena of complex power relations. In this way, it makes the power relations of the body the subject of science and in this

way imposes the will of power on it. *Pierre Bourdieu* is another sociologist who dealt with the subject of the body. He introduces the body as the physical capital of mankind and the differentiator of the social status of people, and on this basis, he describes the management of the body as a tool for gaining social status.

Irving Goffman is another well-known sociologist who has addressed the issue of cultural and social aspects of the body. Goffman believed that the members of human societies try to present a perfect and complete image of themselves in their actions, and if there is a gap between the actual and possible social identity of the individual, it will be stigmatized. Goffman divides stigma into physical, personality, and ethnic or national triads, the first type of which is directly related to the subject of the body. One of the concepts used by Goffman is the issue of "personal view". Personal view is the image that a person presents of himself while performing a social action, which consists of two parts that are appearance and character. Sociological theories related to the category of the body are not summarized in these few views and other figures such as Anthony Giddens and Norbert Elias have addressed this issue. Of course, most of all, it is *David Le breton*, who paid particular attention to the issue of the body and wrote a book called sociology of the body, in which he considers the sociology of the body to be a branch of sociological knowledge that considers the body as a social matter and a symbolic subject.

Discussion and conclusion

The results have indicated that *Belqeis Soleimani* has been attracted by the issue of the body from various biological, social, and philosophical dimensions in the novel *Tokhme Sharr*, both in the narrative actions and during the dialogues of the characters. Precisely, distinctive points of view that are categorized in this article under the two axis of natural body and social body.

Under the category of the biological view of the body, the author deals with the serious issue that the body is the main and most loyal friend of man that accompanies him throughout his life. In the author's opinion, although throughout history, various control tools, in the name of civilization and culture, have sacrificed the biological body and ignored its natural desires by hanging the duality of soul/body. But the body, with the tools it has, stands against this current and is firm on its own truth. This is the reason why, in discussions related to the body, special value is given to the body and its natural desires. By addressing the issue of body language, the author points out how the natural body affects its owner by insisting on its needs. This language sometimes appears in the form of feelings such as hunger and thirst and sometimes in the form of diseases and physical tensions.

The considerations related to the social aspect of the body in this novel are mostly related to the issue of gender and include; men's right to own women's bodies, the issue of the influence of power relations on the way women dress, the problem of men's assault on women's bodies, and the influence of strict cultural patterns. People's influence on women's feelings towards their bodies, the influence of men's tastes on the formation of the image of the ideal female body, the existence of some unpleasant customs and traditions in marriage ceremonies, the influence of

power relations on the type of women's jobs, the influence of social issues in transforming the body from a physiological matter into a medium for displaying identity, and the influence of language in reproducing the historical dominance of men over women.

بررسی ملاحظات فرهنگی، اجتماعی و زیستی بدن در رمان تخم شر

ایوب مرادی^{۱*} | محمد محمودی^۲ |

۱. نویسنده مسئول، دانشیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. رایانامه: ayoob.moradi@pnu.ac.ir
۲. استادیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی، تهران، ایران. رایانامه: m_mahmoudi@acecr.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۰۴

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۱۲/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۲۲

واژه‌های کلیدی:

جامعه‌شناسی بدن،
زبان بدن،
بدن‌مندی،
رمان تخم شر.

مقوله بدن و مفهوم بدنمندی جزء آن‌دست مسائلی است که در سالیان اخیر مورد توجه پژوهشگران و محققان حوزه‌های مختلف همچون جامعه‌شناسی، انسان‌شناسی، فلسفه و مطالعات فرهنگی و ادبی قرار گرفته است. این اصل که انسان در طول تاریخ همواره در موقعیت‌های بدنمند واقع شده است و همچنین این حقیقت که بدن انسان صرفاً در هستی زیست‌شناختی خلاصه نمی‌شود و به تناسب موقعیت‌ها و وضعیت‌های مختلف، از سویه‌های برساختی و جامعه‌شناسانه نیز برخوردار است، باعث اهمیت پرسش‌هایی از این دست شده است که افراد چگونه می‌توانند میان بدن زیستی، هویت فردی و ساختارهای جمعی ارتباط برقرار سازند؟ و اینکه تأثیر روابط قدرت بر شکل‌دهی تصویر افراد از بدن‌شان چیست؟ یا اینکه چه ارتباطی میان الگوهای جنسیتی القا شده از سوی نیروهای فرهنگی با تلقی جنس مذکر و مؤنث از بدن‌شان وجود دارد؟ بلقیس سلیمانی، نویسنده نام‌آشنای معاصر، از جمله خالقان آثار داستانی فارسی است که در رمان‌های خود به موضوعات و مفاهیم جدید فرهنگی و اجتماعی می‌پردازد. او در رمان تخم شر - که به تشریح دغدغه‌ها و مسائل نسل جدید طبقه متوسط بعد از انقلاب طی روایتی جذاب و پرکشش اختصاص دارد - تلاش کرده است تا موضوع بدن و جلوه‌های زیستی و اجتماعی آن را مورد توجه قرار دهد. در این پژوهش که به شیوه توصیفی - تحلیلی به نگارش درآمده است، تلاش شده تا با محوریت دوگانه بدن طبیعی و بدن اجتماعی، شواهد مربوط به این مقوله، در کنش‌های روایی و گفت‌وگوهای متن، بررسی و تحلیل گردد. نتایج نشان می‌دهد که نویسنده در بُعد زیستی بیشتر بر مسئله زبان بدن و موضوع بدن‌آگاهی سوزدها و در بُعد اجتماعی به تحلیل انتقادی تأثیر روابط قدرت و فرهنگ مردم‌محور بر شکل‌دهی به تلقی جنسیت‌زده از بدن زنانه پرداخته است.

استناد: مرادی، ایوب و محمودی، محمد (۱۴۰۳). بررسی ملاحظات فرهنگی، اجتماعی و زیستی بدن در رمان تخم شر. پژوهشنامه

ادبیات داستانی، ۱۳(۳)، ۲۶۵-۲۹۰.

حق مؤلف © نویسنده‌گان.

ناشر: دانشگاه رازی

۱. پیشگفتار

اگر بخواهیم در باب اولین گام‌های شکل‌گیری فردیت، هویت و آگاهی در انسان سخن بگوییم، بی‌گمان گریز و گزیری از پرداختن به بدن نداریم. آدمی پیش از هر چیزی، با بدن خود احساس وجود داشتن، می‌کند؛ همان لحظه‌ای که پای بر عرصه هستی می‌گذارد و درد زاده شدن را حس می‌کند، در همان آنی که گرسنگی به سراغش می‌آید، در دستگاه گوارشش احساس درد می‌کند و... در همه آن لحظه‌ها بدون آنکه نسبت به مفاهیم انتزاعی؛ همچون احساس، درد و وجود آگاهی داشته باشد، با بدنش درد را و با نیازهای غریزی‌اش بودن را احساس می‌کند. اولین تجربه‌های شناختی ما هم با بدن شکل می‌گیرد. به تعبیر پیازه با «انطباق نتیجه دو عمل مکمل درون‌سازی و برون‌سازی» (احمدوند، ۱۳۹۱: ۱۳۴)، خود را با وقایع جهان منطبق می‌سازیم و از طریق تجارب بدنی خود، به درک مفاهیم انتزاعی نائل می‌آییم.

به همان اندازه که سالیان سال انسان با اتکا به دوگانه‌سازی افلاطون در باب جهان برین و جهان زیرین و به دنبال آن دوگانه روح و جسم، بدن را آماج بی‌مهری‌های بسیار قرار داد، امروزه با تأکید دانش‌های جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، زیست‌شناسی و فلسفه، بدن اهمیت بسیاری یافته است. اهمیتی که بدن‌مندی را به موضوعی خطیر و قابل اعتنا در عرصه علوم و معارف مختلف تبدیل کرده است و البته نه بی‌اعتنایی حاصل از دوگانه‌های افلاطونی و دکارتی باعث شده بود بدن و نیازهایش حذف‌شدنی باشد و نه مرکز توجه واقع‌شدن در معارف جدید بر کارکرد و نقش آن افزوده است. بدن، حقیقتی غیرقابل کتمان، قاطع و سرسخت.

عطف توجه زمینه‌های مختلف دانشی بر بدن و مفهوم بدن‌مندی باعث شده است تا در سال‌های گذشته این موضوع به مطالعات ادبی نیز راه یابد و پژوهشگرانی با در نظر داشتن ملاحظات نظری این مفهوم در سایر دانش‌ها، مسئله بدن‌مندی را در آثار و سبک‌های ادبی مورد کاوش قرار دهند. در این میان نویسندگانی نیز بوده‌اند که در نوشته‌های خود، آگاهانه یا ناآگاهانه این موضوع را مبنای داستان‌پردازی قرار داده‌اند. یکی از این نویسندگان بلقیس سلیمانی، نویسنده نام‌آشنای معاصر و دارنده نشان درجه یک هنری است که در یکی از آخرین آثارش *تخم‌شر*، مسأله بدن و بدن‌مندی را به‌عنوان یکی از محورهای اصلی شکل‌دهی به روایت خود برگزیده است.

پژوهش درباره بدن و بدن‌مندی یکی از زمینه‌های جدید مطالعاتی است که در چند دهه گذشته به‌شکلی ویژه در حوزه مطالعات جامعه‌شناسی مورد توجه و اقبال واقع شده است. اگر مهم‌ترین آثار

این زمینه پژوهشی را کنار بگذاریم، در میان پژوهش‌های داخلی می‌توان به این موارد اشاره کرد: آزادارمکی و چاوشیان (۱۳۸۱) طی مقاله‌ای با محوریت موضوع بدن و نقش آن به‌مثابه رسانه، مسئله گسستن شکل‌های هویت در جهان مدرن از موقعیت‌های ساختاری و پیوند خوردن آن با خصوصیات فرهنگی را از طریق مطالعه موردی بر روی ۸۲۵ نمونه از ساکنان زیر ۱۸ سال شهر تهران، بررسی و تحلیل کرده‌اند. نویسندگان در پایان به این نتیجه رسیده‌اند که مدیریت بدن در میان اعضای جامعه مورد مطالعه رابطه معناداری با دلالت‌های فرهنگی‌ای همچون جنسیت، سن، تحصیلات، دیانت و سرمایه فرهنگی دارد.

گذشته از نمونه بیان‌شده که از سوی پژوهشگران دانش جامعه‌شناسی انجام شده است، در میان پژوهشگران حوزه ادبیات نیز کسانی بوده‌اند که به موضوع بدن و آثار و تلقی‌های اجتماعی و فرهنگی آن در آثار ادبی پرداخته‌اند. برای نمونه، بهمدی مقدس و همکاران (۱۳۹۵) طی مقاله‌ای موضوع جنسیت و بدن‌مندی را در شعر کودک و نوجوان بررسی کرده‌اند و در پایان به این نتیجه رسیده‌اند که الگوی فرهنگی سامان‌دهنده بدن در شعر کودک فارسی بیشتر با تلقی‌های سنتی از بدن هماهنگی دارد. همچنین بی‌نظیر (۱۳۹۸) در پژوهش خود با موضوع بدن بر ساخته در داستان‌های مدرسه، به این مسأله پرداخته است که چگونه طی داستان‌های با موضوع مدرسه، مجریان انضباطی مدارس با استفاده از خطاب‌هایی نظیر گوساله، الاغ، سگ و غیره در ارتباط با دانش‌آموزان، باعث ایجاد باور مشابهت با این حیوانات در ریخت‌های بدنی مخاطبان خود می‌شوند.

گذشته از این موارد در خصوص رمان تخم شر نیز مرادی (۱۴۰۱)، طی مقاله‌ای مفهوم «شر» را در این رمان بررسی کرده است. نویسنده در ابتدای مقاله ضمن اثبات ضرورت وجود هماهنگی میان عنوان اثر با محتوای آن، در پی پاسخ به این سؤال اساسی برمی‌آید که منظور نویسنده از ذکر «شر» در عنوان رمان مورد بحث چیست؟ در ادامه برای پاسخ به این پرسش اساسی، ضمن تشریح معانی انواع شر، برداشت روانشناسانه از این مفهوم را مناسب‌ترین برداشت با حال‌وهوای روایت می‌داند و در ادامه، به تفسیر متن رمان مطابق با این برداشت می‌پردازد. پژوهش حاضر که به روش توصیفی-تحلیلی انجام پذیرفته، در پی آن است تا موضوع یادشده را با استفاده از ملاحظات نظری مطرح در جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و فلسفه بررسی نماید و به پرسش‌های زیر پاسخ دهد.

۱-۱. پرسش‌های پژوهش

الف: کدام‌یک از وجوه بدن‌مندی از زیستی و روان‌شناختی گرفته تا جامعه‌شناسانه در متن انعکاس یافته است؟

ب: بدن به‌عنوان محمل بروز گفتمان‌های مختلف، از روابط قدرت به‌ویژه درحوزه مسائل جنسیتی چه تأثیری پذیرفته است؟

ج: چه ارتباطی میان الگوهای جنسیتی القاشده از سوی نیروهای فرهنگی با تلقی شخصیت‌ها از بدن‌شان وجود دارد؟

۱-۲. هدف و ضرورت پژوهش

مطالعات جدید جامعه‌شناسان درخصوص بدن و بدن‌مندی نشان می‌دهد که تلقی افراد از بدن‌شان، بیش از آنکه زیستی باشد، فرهنگی و اجتماعی است. به عبارت روشن‌تر، نگاه انسان به بدن خویش تحت تأثیر الگوها و تصاویری است که بخشی از آن را جریان قدرت، بخشی را تعاملات فرهنگی و بخشی را نیز مسائل عرفی تشکیل می‌دهد. این مسأله در جهان جدید با قدرت‌گرفتن صنعت مُد و همچنین گسترش فزاینده فناوری‌های ارتباطی رنگ جدی‌تری به خود گرفته است.

نکته قابل توجه آنجاست که آثار ادبی، به‌ویژه نوع ادبی رمان، به‌مثابه عرصه‌ای برای انعکاس دغدغه‌های فکری و عاطفی، بخش قابل توجهی از دغدغه‌ها، تأملات و تصورات حول مقوله بدن را در خود جای داده‌اند. رویه‌ای که گاهی اوقات به شکل آگاهانه بوده است. رمان تخم شریکی از مصادیق تلاش آگاهانه نویسنده برای انعکاس موضوع بدن و مقوله بدن‌مندی است. از همین رو در پژوهش حاضر تلاش شده است تا موضوع بدن و تأملات زیستی، فلسفی، اجتماعی و فرهنگی مربوط با آن، که به انحاء مختلف در رمان تخم شریک انعکاس یافته است، براساس نظریه‌های اجتماعی مطرح در این حوزه بررسی و تحلیل شود. بی‌گمان خوانش منتقدانه متون روایی، به‌ویژه رمان، براساس رویکردهای جدید در دانش‌هایی همچون روانشناسی و جامعه‌شناسی، ضمن نمایش ظرفیت‌های این نوع ادبی، می‌تواند الگویی مناسب را در اختیار نویسندگان جوان قرار دهد تا در آثار خود از صرف روایت‌گری بالاتر روند و روایت‌های خود را به محملی برای بیان مفاهیم و مقوله‌های نوین مبدل سازند.

۱-۳. چارچوب نظری

اصلی‌ترین و به تعبیر عامیانه نقدترین محمل بروز هویت و وجود آدمی، چیزی نیست مگر «بدن».

هراندازه هم که در طول تاریخ، ذیل دو گانه‌های روح/جسم، روحانی/جسمانی، دل/تن و ذهن/بدن، جانب سوئه اول گرفته شده و اصالت به اولی داده شده، بی‌هیچ ظن و گمانی، بدن، خواسته‌هایش و نیازهایش، گاه‌وبی‌گاه، خواسته و ناخواسته آدمی را از اوج عوالم روحانی به حسیض حوائج جسمانی کشانده است و گویی انسان در برابر آنچه بدن از او می‌خواهد، چاره‌ای جز تسلیم نداشته، ندارد و نخواهد داشت. این حقیقت ناگزیر داعیه اصلی شکل‌گیری مباحث جدیدی در علوم مختلف از زیست‌شناسی، روان‌شناسی و جامعه‌شناسی گرفته تا فلسفه و مطالعات ادبی است که محور اصلی آن مسأله بدن و مفهوم بدنمندی است.

در زیست‌شناسی، بدن به‌عنوان مجموعه‌ای از سازوکارهای زیستی و طبیعی تلقی شده که شناخت دقیق آن، مقدمه لازم برای پرداختن به ابعاد روانی و اجتماعی است. در روان‌شناسی، فروید با تمرکز بر تأثیرات ناخودآگاه خاطرات، امیال، غرایز فروخورده یا به تعبیر درست‌تر انرژی لیبیدو بر بدن، به بررسی بیماری‌های روان‌تنی پرداخت. در فلسفه، آراء اندیشمندانی همچون افلاطون، دکارت، نیچه و مرلوپنتی^۱ از رهگذر مباحث مربوط به دو گانه‌های ذهن/بدن یا روح/جسم، بدن را به‌عنوان محور بحث‌های پر دامنه خود مورد توجه قرار داد. در مطالعات فمینیستی، با طرح دو گانه جنس و جنسیت، به این مهم پرداخته شد که میان تفاوت جنسی به‌عنوان مبنای زن و مرد شدن فیزیولوژیکی افراد با موضوع جنسیت که امری برساخته و فرهنگی است، تفاوت ماهوی وجود دارد و در همین راستا مسأله تأثیر فرهنگ مردمحور بر بدن مورد کاوش قرار گرفت و در دانش جامعه‌شناسی نیز بدن به‌عنوان محل بروز و ظهور گفتمان‌های مختلف قدرت مورد توجه واقع گردید.

از آنجا که طرح جزئیات همه این رویکردها در این مقاله، نه ضروری است و نه ممکن، در این باره مطابق مباحث مطرح در متن مقاله، بیشتر به موضوع جامعه‌شناسی بدن و همچنین ارتباط جنسیت و بدنمندی خواهیم پرداخت.

۱-۳-۱. بدن به مثابه مقوله‌ای اجتماعی

همانگونه که پیش از این اشاره شد، در بررسی بدن گذشته از ملاحظات زیستی که بدن را به‌عنوان مسأله‌ای زیستی و بدنمندی را به مثابه مقوله‌ای فیزیکی بررسی می‌کنند، گرایش‌های دیگری نیز وجود دارند که وجه مشترک آن‌ها نفی هستی صرفاً زیست‌شناختی بدن و تأکید بر جنبه‌های اجتماعی آن

است. معتقدان به گرایش‌های اخیر «بر این باورند که فیزیک بدن و هستی‌زیستی آن باید در ارتباط با دیگر واحدهای تحلیل اجتماعی ملاحظه شود» (شیلینگ، ۲۰۰۳: ۶۳). مهم‌ترین چهره از میان این گروه میشل فوکو^۱ فیلسوف و منتقد معاصر فرانسوی است که به گمان بسیاری، اولین کسی است که مسأله بدن را به‌عنوان امری اجتماعی مورد توجه قرار داده است. فوکو که بیش از هر مسأله‌ای به قدرت و نحوه‌های ظهور آن در جوامع سنتی و مدرن پرداخته، بدن را اولین محل بروز روابط پیچیده قدرت می‌داند. روابطی که می‌کوشند تا با تبدیل بدن به موضوع دانش، آن را تابع و منقاد خواست قدرت قرار دهند و این مهم از رهگذر تکنولوژی‌های سیاسی به‌دست می‌آید. «تکنولوژی سیاسی بدن، مجموعه تکنیک‌هایی است که روابط قدرت، دانش و بدن را به هم پیوند می‌دهند» (دریفوس و رابینو، ۱۳۸۷: ۲۵).

پیر بوردیو^۲، دیگر جامعه‌شناسی است که به مقوله بدن پرداخته است. او که شیوه‌های بهره‌گیری افراد از کالاهای مصرفی را یکی از اصلی‌ترین وجوه نمایان‌کننده هویت آنان در جهان جدید می‌داند، بدن را به‌عنوان سرمایه فیزیکی نوع بشر «دربردارنده منزلت اجتماعی و اشکال نمادین متمایز» (شیلینگ، ۲۰۰۳: ۱۲۷) معرفی می‌کند و بر همین اساس به مدیریت بدن به‌عنوان راه‌کاری برای کسب منزلت و پایگاه اجتماعی می‌پردازد. بوردیو، مطالعه پرآوازه‌ای به نام تمایز دارد که از سوی انجمن بین‌المللی جامعه‌شناسی به‌عنوان یکی از ده اثر مهم قرن بیستم معرفی شده است. طی همین مطالعه است که او «با بسط‌دادن اندیشه‌های وبر، زیمل و ویلن، سبک زندگی را مفهومی معادل بازتاب اجتماعی معرفی می‌کند» (بوردیو، ۱۹۸۴ به نقل از تاج‌الدین، ۱۳۹۳: ۱۸).

اروینگ گافمن^۳ کانادایی، دیگر جامعه‌شناس سرشناسی است که به مسأله بدن و بدن‌مندی پرداخته است. گافمن معتقد بود که اعضای جوامع انسانی در کنشی متقابل تلاش می‌کنند تصویری بی‌نقص و کامل از خویش ارائه دهند و اگر میان هویت اجتماعی بالفعل و بالقوه فرد شکاف ایجاد شود، دچار داغ‌خوردگی می‌شود. گافمن داغ‌ننگ را به سه گونه جسمانی، شخصیتی و قومیتی یا ملیتی تقسیم می‌کند که نوع اول، با موضوع بدن ارتباط مستقیمی دارد. یکی از مفاهیم مورد استفاده گافمن مسأله «نمای شخصی» است. نمای شخصی، تصویری است که فرد در حین اجرای کنش اجتماعی از

1. Michel Foucault
2. Pierre Bourdieu
3. Erving Goffman

خود بروز می‌دهد و «براساس اطلاعاتی که منتقل می‌کند خود به دو بخش قیافه و منش تقسیم می‌شود» (گافمن، ۱۳۹۱: ۳۶).

نظریه‌های جامعه‌شناسی مربوط به مقوله بدن در همین چند دیدگاه خلاصه نمی‌شود و چهره‌های دیگری همچون آنتونی گیدنز^۱، نوربرت الیاس^۲ و داوید لوبروتون^۳ به این مسأله پرداخته‌اند که البته این آخری بیش از همه و به‌طور خاص مسأله بدن را مورد توجه قرار داده و کتابی نیز با نام *جامعه‌شناسی بدن* نوشته است و در آن جامعه‌شناسی بدن را به این شکل معرفی کرده است: «جامعه‌شناسی بدن، شاخه‌ای از جامعه‌شناسی است که به‌طور خاص به مفهوم بدنمندی به مثابه پدیده‌ای اجتماعی، موضوعی نمادین، یک بازنمود و عاملی برای تحویل می‌پردازد» (لوبروتون، ۱۳۹۲: ۱۳).

۱-۳-۲. بدن و جنسیت

یکی از مهم‌ترین مصادیق تأثیر جریان‌های فرهنگی و روابط قدرت بر بدن، موضوع اثرگذاری کلیشه‌های جنسیتی بر بدن است. پیش از این اشاره شد تکنیک‌ها و عادات فرهنگی القاشده از سوی جامعه، تأثیر چشم‌گیری بر مقوله بدن و مفهوم بدنمندی دارند. اگر نگوییم اصلی‌ترین موضع بروز این تکنیک‌ها و عادات فرهنگی عرصه جنسیت است، بی‌گمان این عرصه یکی از اصلی‌ترین مواضع خواهد بود. ایده اساسی بررسی نسبت کلیشه‌های جنسیتی بر بدن، تمایز میان مفاهیم جنس به‌عنوان امری بیولوژیک و جنسیت به‌مثابه مقوله‌ای فرهنگی و اجتماعی است.

«جنس حاصل فرایندی زیست‌شناختی است؛ ولی جنسیت را فرایندها، باورها، توقعات و کلیشه‌های اجتماعی رقم می‌زنند که خود بر اثر فرهنگ مسلط در جامعه شکل گرفته‌اند» (پاینده، ۱۳۹۷: ۱۳).

الگوهایی که فرهنگ‌های مختلف درباب موضوع جنسیت رقم می‌زنند باعث شکل‌گیری محدودیت‌ها یا کلیشه‌هایی در رفتارهای بدنی و همچنین تفاوت‌هایی درباب بدن آرمانی یا بدن مطلوب مردانه و زنانه است. لوبروتون در بیان چیرگی باورهای فرهنگی جنسیتی بر وجوه بیولوژیک، به رسمی غریب در میان قبیله نویرها اشاره می‌کند که در آن «زن نازا همچون یک مرد تصور می‌شود. چنین زنی می‌تواند یک یا چند زن بگیرد؛ اگر امکان مالی پرداخت شیربهایش را داشته باشد، زنان او

1. Anthony Giddens
2. Norbert Elias
3. David le Breton

می‌توانند به وسیله خویشان یا دوستان بارور شوند؛ اما آن مرد پدر نوزاد حساب نخواهد شد بل زن نازا، پدر آن کودک شمرده می‌شود و از تمام امتیازات اجتماعی چنین موقعیتی برخوردار می‌شود» (لوبروتون، ۱۳۹۲: ۹۷). البته شکی در این نیست که میان این کلیشه‌ها و الگوهای فرهنگی با ظرفیت‌های فیزیکی جنس‌های مذکر و مؤنث ارتباط وجود دارد و «نمی‌توان گفت هیچ‌گونه ارتباطی میان بدن مرد با بدن مذکر و بدن زن با بدن مؤنث وجود ندارد» (زرقانی و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۸).

۴-۱. خلاصه رمان

ماهرخ، دختر پر شر و شور یکی از بازاریان شناخته‌شده شهر گوران از حوالی استان کرمان است که طی تصادفی با پسری به نام سهراب آشنا می‌شود و دل درگرو عشق این پسر می‌گذارد. بعد از ازدواج، زن کم‌کم با گذشته عجیب و غریب همسرش آشنا می‌شود. گذشته‌ای که سهراب را به مردی خودبین، خودشیفته و خودنما مبدل ساخته است. ویژگی‌هایی که در نهایت باعث تباهی زندگی مشترک این دو و مرگ فاجعه‌آمیز سهراب می‌شود. در اثنای این روایت، احوالات گذشته و امروز ماهرخ نیز به تصویر کشیده می‌شود و آشکار می‌گردد که چطور و چگونه سختگیری‌های خانواده به‌ویژه خاله خانه‌نشین ماهرخ در زمینه بدن زنانه این شخصیت، کیفیت زندگی امروز او را تحت تأثیر قرار داده است.

۲. بررسی ملاحظات فرهنگی، اجتماعی و زیستی بدن در رمان تخم شر

در این بخش از مقاله تلاش خواهد شد تا شواهد متنی موجود در زمینه مقوله بدن و مفهوم بدنمندی در رمان تخم شر ذیل تقسیم‌بندی دوگانه بدن اجتماعی و بدن طبیعی، دسته‌بندی و ارائه شود. شایان ذکر است این شواهد گاهی در کنش‌های شخصیت‌های رمان و گاه در گفت‌وگوهای این شخصیت‌ها آمده است. موضوعی که نشان می‌دهد نویسنده رمان با علم به مباحث موجود در این زمینه، بخش عمده‌ای از این ملاحظات را آگاهانه در متن گنجانده است.

۲-۱. ارائه و تحلیل ملاحظات اجتماعی مربوط به «بدن»

در اثنای روایت رمان تخم شر، گذشته از ملاحظات زیستی درباب بدن و بدنمندی، توجه ویژه‌ای به بُعد اجتماعی و برساختی بدن وجود دارد. ملاحظاتی که در بیشتر موارد سمت‌وسویی انتقادی دارند. بلقیس سلیمانی، به‌خوبی بر اهمیت مسئله بدن در روابط اجتماعی و تأثیر روابط قدرت بر شیوه درک و دریافت سوژه‌ها از بدنشان آگاه است و از همین‌رو تلاش کرده است در پرداخت کنش‌ها و

گفت و گوهای رمان تخم شر به این مهم پردازد. مواردی همچون نقش عوامل اجتماعی در تمایز جنسیتی، حق مالکیت بر بدن، نقش تفکر مردسالارانه در شکل‌دهی به ایده بدن آرمانی زنانه، تأثیر خواست و اراده مردان در شکل‌گیری برخی سنت‌های خرافی همچون دستمال دخترانگی، تبعیض در بدنامی زنانه در دوره‌های پیش و پس از ازدواج، تعدی به بدن زنان از سوی مردان، ارتباط بدن زنان با برخی مشاغل و کارهای منزل و بازتولید چیرگی تاریخی مردان بر زنان در زبان مردمحور، از جمله مباحث مطرح شده در متن رمان و در زمینه بُعد اجتماعی بدن است.

۲-۱-۱. نگاه انتقادی به موضوع مالکیت بر بدن

یکی از اصلی‌ترین مسائل مطرح در رمان تخم شر مسأله مالکیت سوژه‌ها بر بدن‌شان است. نظام مردسالار در طول تاریخ، شرایط را به گونه‌ای رقم زده است که بدن زنان، ابژه‌ای است که بیش از آنکه در مالکیت زن باشد، در اختیار مردان قرار دارد. از همین روست که مفهومی همچون اندرونی در طول تاریخ جنسی انسان به‌ویژه در جوامع سنتی شکل گرفته است که مبنای آن پنهان‌نگاه‌داشتن زن در حصار است که مردان طراح آن‌اند. حتی تغییرات فکری عظیمی که پس از انقلاب فرانسه رخ داد، نتوانست در تغییر این موضوع مردمحور تأثیر چندانی داشته باشد و حتی در جوامع مدرن امروزی نیز این معضل همچنان به قوت خود باقی است.

در طول رمان چندین مرتبه به این مهم اشاره می‌شود که چگونه مطابق قواعد حاکم، به واسطه نظام مردسالار، این حق در خصوص اندام‌های تولیدمثل زنان نیز به مردان اعطا شده است. برای مثال آنجا که شخصیت ماهرخ به دلیل خونریزی داخلی و سقط‌های مکرر در بخش رجم خود با مشکل جدی مواجه می‌شود و پزشکان به او توصیه می‌کنند که باید رجمش را از بدن خارج کند، حق تصمیم‌گیری درباب این موضوع به عهده همسرش سهراب گذاشته می‌شود.

«رجم مال اوست، بخشی از بدن اوست. شاید بخواهد باز هم بچه‌دار بشود. اصلاً نخواهد

بچه‌دار بشود. چرا باید او [سهراب] درباره رجم ماهرخ تصمیم بگیرد؟ این دیگر از آن

شوخی‌های بد روزگار است» (سلیمانی، ۱۳۹۹: ۳۰۰).

این درحالی است که در بخش دیگری از روایت، سهراب بدون اطلاع و اذن ماهرخ و فقط برای انجام عملی ابزورد و بی‌معنی، با انجام جراحی وازکتومی امکان تولیدمثل را از خودش و البته از همسرش می‌گیرد و بخش جالب ماجرا آنجاست که به تعبیر پزشک جراح در این عمل نیز موضوع محوری ایجاد امکان لذت بیشتر مردان از هم‌خوابگی است:

«خودت رو از شر کاندوم راحت کردی. خیلی از مردای جوون تن به این کار نمی‌دن... چون ترس و اضطراب بچه‌دارشدن رو از آدم دور می‌کنه، آدم بیشتر از هم‌خوابگی لذت می‌بره» (همان: ۳۳۸).

آگاهی ماهرخ از این خبر اسباب تأثر عمیق او را فراهم می‌آورد؛ چراکه در ذهنش امید بسیاری برای بچه‌دارشدن دارد. امیدی که با این عمل سهراب کاملاً بر باد می‌رود. از همین رو مدتی از سهراب و سایر اطرافیان پنهان می‌شود؛ اما بعدها اعتراف می‌کند که «اون شب وقتی گفتمی وازکتومی کرده‌ای ناگهان با پوز رفتم تو تیربرق. اما بعد فکر کردم تو حق داری با بدن خودت، مردانگی خودت، هر کار دلت خواست بکنی» (همان: ۳۸۲). ماهرخ در پایان این نقل قول اضافه می‌کند که به همان اندازه که سهراب درباره مالکیت بر بدنش حق دارد، او هم باید این حق را داشته باشد؛ اما مسأله اینجاست که روابط تاریخی قدرت حاکم بر بدنمندی، این حق را از زنان گرفته است و در عمل امکان بچه‌دارشدن زنان، همانند سایر امکان‌های متصور در روابط زن و مرد، در اختیار مردان است.

از دیگر شواهد اثبات‌کننده موضوع مالکیت مردان بر بدن زنان در متن رمان آنجایی است که شخصیت ماهرخ به تشریح جزئیات جلسه کاری‌اش با یکی از مدیران سازمان‌های دولتی می‌پردازد. سهراب که به زعم خود جزو مردانی نیست که «اند عقب‌ماندگی» (همان: ۲۱۵) باشد، با شنیدن جزئیات این جلسه، «خاری آزاردهنده در قلبش احساس می‌کند» (همان) از اینکه مبادا رئیس آن اداره نسبت به اندام‌های همسر او نگاه سوئی داشته باشد:

«سهراب نگاه می‌کند به ماهرخ، به چشم‌هایش، به ابروهایش، پیشانی‌اش و از همه مهم‌تر به لب‌ها و گوش‌ها و لاله‌های گوشش. آن مرد آن رئیس، این اعضا و این صورت را چطور دیده؟ چطور به زن او نگاه کرده؟ خواستنی و جذاب آمده به نظرش یا نه؟» (همان: ۲۱۴).

این موضوع در حالی است که در طول رمان، شخصیت سهراب بارها به اعتماد ماهرخ خیانت می‌کند و به راحتی تمامی احساسش را در پای عشق سابقش «فرونش» می‌ریزد.

از نتایج طبیعی این نگاه مالکانه و مردمحور بروز موانع جدی در مسیر مدیریت آزادانه و به‌اختیار زنان در قبال بدن‌شان است. به این معنا که زنان در مدیریت بدن و پوشش خود باید به معیارهایی پایبند باشند که تناسب چندانی با ذائقه و انتخاب خودشان ندارد. نکته جالب آن است که این حساسیت‌ها در جوامع سنتی به‌ویژه در شهر «گوران» که ماهرخ اهل آنجاست، بیش از زنان متأهل در حق دختران مجرد روا داشته می‌شود. حساسیت‌هایی که حتی برای شخصیت ماهرخ که دختری چادری است مشکل‌زا می‌شود.

«تنها ضعف آشکارش همین خرمن مو بود که هرچه می‌کرد نه در کیسهٔ مخمل می‌ماندند، نه زیر مقنعه و چادر. مثل مار به بیرون راه باز می‌کردند» (همان: ۵۸).

شاید همین مسأله است که باعث شده تا ماهرخ همانند بسیاری از دختران هم‌نسل خود دست‌یافتن به اختیار نصفه‌ونیمه در انتخاب نوع پوشش را یکی از انگیزه‌های اصلی ازدواج بداند: «به دخترها می‌گوید: باور نمی‌کنی؛ ولی من به خاطر شلوارک لی ریش‌ریش شوهر کردم» (همان: ۱۴۹). جالب آنجاست که این تمایل شدید به پوشیدن شلوار لی بیش از آنکه خواستهٔ او باشد، خواستهٔ بدن اوست: «گفت دست من نیست از من خواسته شده و اشاره کرد به پایین‌تنه‌اش» (همان: ۱۴۸). البته این خواست و ترجیح بدنی برای استفاده از پوششی خاص باعث آن بوده است که پیش از ازدواج و در دوران سکونت در خوابگاه نیز - هرچند به صورت پنهان از خانواده و همشهری‌ها - نسبت به استفاده از شلوار لی مبادرت ورزد. پنهان‌کاری‌ای که با ازدواجش کناری گذاشته می‌شود و ماهرخ «روز بعد رفت آموزش‌وپرورش. نیمچه آرایشی کرد، مانتو و شلوار رنگی پوشید و زیر چادرش هم روسری رنگی سرش کرد. می‌خواست مزایای شوهردار بودن را به نمایش بگذارد... هورا، زنده باد زن شوهردار» (همان: ۱۵۳-۱۵۲).

از دیگر پیامدهای نگاه مالکانهٔ مردم‌محور نسبت به بدن زنان بروز معضل درازدستی و تجاوز مردان برای لمس زنان و زیر پا گذاشتن حریم بدنی آنان است. موضوع فاصله و حریم دوری و نزدیکی یکی از مباحث اصلی مورد توجه نظریه‌پردازان علوم جامعه‌شناسی بدن و انسان‌شناسی است. موضوعی که به شکل عمیقی با جریان قدرت و معادلات موجود در میان افراد در پیوند است. اساساً جواز لمس بدن دیگری با چهارچوب‌های مربوط به مالکیت و نظام ارباب رعیتی ارتباط مستقیمی دارد. در نظام‌های برده‌داری، ارباب به محض خرید برده، گذشته از تمامی حقوقی که در بهره‌کشی از برده به دست می‌آورد، این حق را هم دارد که به هر نحو و شکلی که خواست - حتی با هدف لذت‌جویی - نسبت به لمس او مبادرت ورزد. در نظام‌های سرمایه‌داری نیز لمس بدن زیردست‌ها و کارگران هرچند نه به صورت قانونی، امری معمول است و بسیار شنیده شده است که کارفرما یا مدیر بالادست این حق را به خود داده تا کارمند زیردستش را لمس کند. همین حقی که به جهت معادلهٔ قدرت در روابط ارباب و برده و کارفرما و کارگر برقرار است، طی جریانی تاریخی در مناسبات میان مرد و زن نیز برقرار بوده است و شاید اصلی‌ترین دلیل تعدی‌ها و تجاوزهای بدنی به زنان که سال‌هاست اسباب آزار آنان را فراهم آورده، همین ذهنیت چیرگی تاریخی است. صحنهٔ آغازین رمان تخم شر دقیقاً به همین نوع

تجاوزها اختصاص دارد. بدن ماهرخ درحالی که در خوابی عمیق به سر می‌برد از سوی شاگرد راننده اتوبوس مورد تعدی واقع می‌شود. شاگرد اتوبوس که مردی قوی‌هیکل است مترصد فرصتی بوده تا پس از به خواب رفتن ماهرخ او را لمس کند. ماهرخ که از قبل متوجه رفتار مشکوک مرد شده بود، به یک‌باره با بوی تند عرق او به خودش می‌آید و متوجه اعتراض سهراب به رفتار مرد می‌شود.

مسأله تاریخی میل مردان به لمس بدن زنان که در غالب موارد با اکراه و بی‌میلی زن همراه است، وقتی با سخت‌گیری‌ها و وسواس‌های ویژه خانواده‌ها همراه می‌شود، می‌تواند باعث شکل‌گیری طرح‌واره‌ها و الگوهای منفی‌ای در موضوع لمس بدن شود که امکان برخورد معقول با این موضوع را حتی در موارد مباح، از زنان بگیرد. درست به همان سیاقی که برای ماهرخ رخ می‌دهد. او با مسأله لمس شدن به شکل جدی مشکل دارد؛ مشکلی که خاستگاه اصلی آن در سخت‌گیری‌های اطرافیان به‌ویژه خاله‌اش ریشه دارد: «می‌دانست این وسواس بیمارگونه، نتیجه‌ی تعلیم و تربیت خاله طیبیه است که از صبح تا شب همه را به آتش جهنم حواله می‌داد» (همان: ۵۷). او به یاد می‌آورد که هروقت با پسرهای هم‌سن‌وسال فامیل بازی می‌کرده، خاله طیبیه او را به اتاقی تنگ‌وتاریک می‌برده و به او هشدار می‌داده که مبادا دست پسرها به او بخورد؛ چراکه:

«اگر چنین اتفاقی بیفتد از جای دستمالی آن‌ها مارهای دوشاخ از بدنش بیرون می‌زند. از آن بدتر اینکه بعد از رفتن برادرزاده‌ها، ماهرخ را به اتاقی روشن می‌برد، لباسش را بالا می‌زد و کل بدنش را برای نشانه‌ای جستجو می‌کرد. بعدها هروقت لکه‌ی کبودی روی بدن ماهرخ می‌دید او را سؤال پیچ می‌کرد و هرچه ماهرخ قسم و آیه می‌خورد که بدنش به گوشه‌ی نیمکت یا در خورده باور نمی‌کرد و آن‌وقت ماهرخ از بدنش و خاله باهم متنفر می‌شد» (همان: ۵۸).

این رفتار افراطی باعث می‌شود که ماهرخ نسبت به هرگونه لمسی حتی از سوی دوستان دخترش حساس شود و این مشکل حتی در دوران ارتباطش با سهراب نیز مشکل‌آفرین می‌شود. همین ترس و وسواس باعث شده بود که سهراب معتقد شود: «ماهرخ به‌رغم ادعاهایش یک گورانی پشت‌کوهی است و تا آخر عمرش هم نمی‌تواند مدرن شود. ماهرخ حرف سهراب را قبول داشت. در این مورد خاص وسواس داشت و ترس» (همان: ۵۷). گرچه بعد از ازدواج این وسواس تحت تأثیر اکسیر عشق دست از سر او برمی‌دارد.

مسأله رنگ پوست آرمانی زنان نیز ازجمله مسائل مربوط به بدن است که ذیل مقوله مالکیت و تأثیر

روابط قدرت بر این مقوله قابل تحلیل است. نگاهی سرسری به تاریخ نشان می‌دهد که اتفاقاً رنگ پوست از آن دست ویژگی‌های ذاتی بدن است که - فارغ از جنسیت - باعث ایجاد ظلم‌های بسیاری شده است و حتی در جهان امروز نیز با وجود تمامی قوانین موجود بر ضد نژادپرستی و تبعیض‌های نژادی، باز هم تعداد زیادی از مردم در تعاملات روزمره خود مسأله رنگ پوست را معیار رفتارشان قرار می‌دهند. در رمان تخم شر مسأله رنگ پوست از دیگر مسائل مربوط به بدن است که مورد توجه نویسندگان واقع شده است. نویسندگان در اثنای روایت آگاهانه یا ناآگاهانه مکرراً مسأله سفیدی پوست شخصیت‌ها را مورد توجه قرار داده است. تا آنجا که در بیشتر بخش‌هایی که از نگاه شخصیت سهراب به تشریح ویژگی‌های زنان رمان پرداخته می‌شود، موضوع سفیدی رنگ پوست آنان به عنوان موضوعی خطیر مورد توجه قرار می‌گیرد.

البته خود سهراب پوست تیره‌ای دارد و همین مسأله در دوران کودکی اسباب تحقیر و تمسخر او را فراهم می‌آورد.

«سهراب سفیدها را دوست داشت. در عالم بچگی، چندباری بچه‌های مدرسه و کوچه لولی یا لولیو صداایش کرده بودند. نمی‌دانست به چه کسانی می‌گویند لولی... لیلیا که فهمیده بود بچه‌ها چه به سهراب گفته‌اند، دامن پیراهنش را زده بود بالا و پوست» (همان: ۱۰۲).

در ظاهر یکی از دلایل حساسیت بیش از حد سهراب به سفیدی پوست زنان در دوران جوانی، همین تحقیرهایی است که او در دوره کودکی دیده است. حساسیتی که هم در گزینش فرنوش به عنوان معشوق و هم در انتخاب ماهرخ برای ازدواج اثرگذار بوده است. تا آنجا که در روزهای آغازین آشنایی با ماهرخ علاقه و سواس گونی به گرفتن دست‌های سفید این زن نشان می‌دهد: «آماده بود جانش را بدهد، بلکه آن دست سفید و جوان را در دست بگیرد» (همان: ۹۰). در مواجهه با فرنوش نیز بیش از هر چیزی مسحور سفیدی و زیبایی دستان اوست:

«آن دست‌های سفید، شهری و بلورمانند را می‌خواست. دست‌های ماهرخ را هم دوست داشت، آنها هم نقش داشتند در رابطه‌شان؛ اما دست‌های فرنوش کجا، دست‌های ماهرخ کجا؟» (همان: ۳۱۴).

نکته قابل تأمل درباره اهمیت سفیدی پوست به‌ویژه در زنان، امکان تحلیل آن ذیل دو گانه «اندرونی و بیرونی» است. دو گانه‌ای با محوریت نگاه مردسالار که زن را منحصر به درون خانه می‌کند و حضور او را در اجتماع برنمی‌تابد. یکی از نتایج طبیعی اجبار و انحصار زنان برای ماندن در اندرونی،

مصون ماندن آنان از تأثیرات فضای بیرونی است که طبعاً باعث جلوگیری از تغییر رنگ پوست می‌شود. اصطلاح «آفتاب‌مهتاب ندیده» هم که در جوامع سنتی یکی از معیارهای گزینش دختران جوان برای ازدواج تلقی می‌شود، از این نوع تفکر برآمده است.

۲-۱-۲. نگاه انتقادی به برخی رسوم اجتماعی مرتبط با بدن

نظام مبتنی بر مردسالاری که به انحاء مختلف با زندگی روزمره افراد آمیخته است، بدن زن را به اصلی‌ترین ابژه بازتولید روابط سلطه تبدیل می‌کند. این مسأله گاه همچون موارد یادشده در قسمت پیشین به شکل سلب اختیار از زنان در زمینه مدیریت آزادانه آنان نسبت به بدنشان نمایان می‌شود و گاهی نیز در قالب رسوم، سنن و مناسکی که زندگی روزمره زنان را عرصه تاخت‌وتاز قرار می‌دهد. یکی از این رسوم، رسم «دستمال دخترانگی» است. دستمالی که در شب زفاف، بیشتر به نشانه بکارت و پاکدامنی عروس و گاهی نیز به عنوان سندی برای اثبات قدرت، برتری و مردانگی داماد دست‌به‌دست می‌شود و چه بسیار قتل‌های ناموسی و بی‌آبرویی‌هایی که به جهت رواج این رسم ناخوشایند صورت پذیرفته است.

در متن رمان تخم شر نیز ماهرخ که اهل شهرستانی کوچک با فضایی بسته است، در شب زفافش مجبور می‌شود این دستمال را به نشانه پاکی خود و از سوی دیگر، سلامت جسمی و جنسی داماد در معرض دید دیگران بگذارد.

«در بعضی از قبایل و ایلات و عشایر، دستمال دخترانگی نشانه پیروزی و فتح داماد بود. ... با شلیک پی‌درپی گلوله، به همه به‌خصوص قبایل و ایل‌های رقیب خبر می‌دادند که داماد از این میدان هم سربلند بیرون آمده. در این قبایل احتمالاً دختر بودن دختر یا اهمیت چندانی نداشته یا امری بدیهی بوده» (همان: ۱۲۴).

این رسم نامیمون که باعث ایجاد استرس و فشار بسیاری بر روان دختران و حتی پسران جوان می‌شود، از مصداق‌های بارز تأثیر روابط پیچیده قدرت بر بدن افراد است. ماهرخ که از همان دوران نوجوانی با این رسم غریب درگیری ذهنی داشته:

«نسبت به قضیه دستمال دخترانگی حساس شده بود. همکلاسی‌هایش که ازدواج می‌کردند، اگر جایی می‌دیدشان حتماً یک‌جوری بحث را می‌کشاند به این موضوع. داستان‌ها شنیده بود از دستمال‌های تقلبی، از آبروریزی‌ها بر سر آن. چه خروس‌ها که سر بریده نمی‌شد شب زفاف، چه تیغ‌ها که بر برویاها کشیده نمی‌شد. چه دخترها و خانواده‌ها که بی‌آبرو

نمی‌شدند و چه ازدواج‌ها که به هم نمی‌خورد» (همان).

طرفه آنکه پیامدها و مسائل مربوط به دستمال دخترانگی به همان شب زفاف خلاصه نمی‌شود؛ چراکه نقش اجتماعی آن برای اثبات پاکدامنی دختر تا مدت‌ها پابرجا می‌ماند و شاید از همین روست که «روزی که خاله سیاههٔ جهیزیه‌اش را می‌گفت و محمدحسین می‌نوشت، یک کیسهٔ مخمل سبز را هم، که محتوی یک گل سرخ و یک نظر قربانی و دستمال دخترانگی‌اش بود، در سیاهه وارد کرد» (همان) و حتی همین خاله به ماهرخ توصیه می‌کند که این دستمال را برای همیشه با خود داشته باشد تا هرگاه که در روابط زناشویی احساس سردی کرد آن دستمال را در لیوان آب و گلاب بگرداند و حاصلش را به خورد شوهر بخت برگشته بدهد.

۲-۱-۳. بازتولید روابط قدرت در ارتباط زنان و کار بدنی در منزل

موضوع دیگری که در جامعه‌شناسی بدن به آن پرداخته می‌شود مسألهٔ ارتباط بدن‌مندی با انجام برخی از امور و مشاغل است. با آنکه احقاق حق فرصت‌های برابر در احراز مشاغل مختلف یکی از دست‌آوردهای اصلی زنان در دوران مدرن محسوب می‌شود؛ اما در گذشته‌های نه‌چندان دور این قشر از جامعه به دلیل تفاوت‌های بدنی از بسیاری جایگاه‌ها محروم بودند و تنها در امور منزل به کار گرفته می‌شدند. کارهایی که باوجود تنوع و فراوانی، در مقام مقایسه با وظایف و مشاغل مردانه اعتبار و ارزش چندانی ندارند. «طبق نظر بلیر و جانسون، زنان تقریباً دو برابر مردان به کارهای خانگی می‌پردازند و به لحاظ کیفی و در نسبت با مردان انواع مختلفی از کارهای مشکل و روزمره را انجام می‌دهند» (سفیری و ایمانیان، ۱۳۸۸: ۱۰۴). موضوع انحصار مسئولیت‌های زنان به انجام امور منزل، اگرچه در ظاهر به نفع این گروه به نظر می‌رسد؛ اما مسأله آنجاست که انجام این امور به‌ویژه در جوامع سنتی، صرف وقت، توان و انرژی بسیاری را می‌طلبد که نتیجهٔ آن فرسوده‌شدن تدریجی بدن زنان است. نگاهی گذرا به وضعیت سلامتی زنان در جوامع سنتی و پیشامدرن، نشان‌دهندهٔ این واقعیت تلخ است که بسیاری از آنان به دلیل انجام مشاغل سخت و مسئولیت‌های سنگین دچار بیماری‌های مختلف بوده‌اند.

نویسندهٔ رمان تخم شر در جریان روایت به این معضل توجه ویژه‌ای دارد. به‌ویژه در شرح احوال شخصیت دخی یا همان مادر سهراب. زنی مظلوم و زجرکشیده با سرگذشتی عجیب. او که تنها به دلیل مشکلات اقتصادی به همسری پیرمردی فرتوت درمی‌آید؛ پس از ماجراهایی غریب سر از خانهٔ خاله‌اش درمی‌آورد و در آنجا هم قربانی هوس‌رانی‌های شوهرخاله‌اش می‌شود. درنهایت امر نیز زندگی پر از

رنجش صرف تروخشک کردن خاله پیرش می‌گردد.

«مادرش دخی بی‌زبان بود و پنجه. کاری بود، بشور و بسابش حرف نداشت. قالی سه‌کله‌ای که او می‌بافت احدی نمی‌بافت... قرمه‌ای که او درست می‌کرد هیچ زنی در بافت درست نمی‌کرد (سلیمانی، ۱۳۹۹: ۵۵).

دخی آنقدر از بدنش کار می‌کشد که به تعبیر ماهرخ بدنش به زبان سرطان لب به اعتراض می‌گشاید:

«در نظر ماهرخ سرطان دخی مثل شاشیدن بچه وسط مهمانی بود برای اینکه توجه دیگران را به خودش جلب کند. بدن دخی چنین کاری با خودش کرده بود. می‌دانست این تظاهر، به قیمت هست و نیستش تمام می‌شود؛ اما چه بایست می‌کرد، گاهی لازم است» (همان: ۱۴۸-۱۴۷).

قیسی، زن فقیری که در دوران کودکی ماهرخ انجام امور منزل پدری را عهده‌دار بوده، زن دیگری است که از منظر یادشده قابل توجه است. زنی که «دم‌های غروب وقتی کارش تمام می‌شد، همیشه یک چیز از ماهرخ می‌خواست: ننه‌جان، برو وازلیتون بیار، من دستام چرب کنم. ترک‌ترک شده‌ن. بعد دست‌هاش را دراز می‌کرد جلو ماهرخ. دست‌های زمخت و پرت‌ترک و خشکیده قیسی همه این سال‌ها رهایش نکرده بودند» (همان: ۴۴۰). بعد از مرگ قیسی، میراث قربانی شدن زیبایی بدن زنانه در برابر کارهای دشوار، به نسل‌های بعدی خانواده او نیز منتقل شده بود «قیسی مرده بود؛ ولی میراثش رسیده بود به بچه‌هایش، مخصوصاً به دخترها. همان انگشت‌های زمخت و ترک‌خورده را برای دخترهایش به یادگار گذاشته بود» (همان: ۴۶۷). مسأله‌ای که باعث می‌شود ماهرخ در لیست امور خیریه‌ای که برای انجام آنها برنامه‌ریزی کرده بود، در کنار خرید نوار بهداشتی برای دختران بی‌بضاعت، خرید وازلین برای زنان فقیر را نیز بگنجانند.

نکته قابل توجه در این ماجرا، غلبه نگاه ابزاری به بدن است. بوردیو در بررسی ارتباط بدن با طبقه اجتماعی به این موضوع اشاره می‌کند که مثلاً طبقه کارگر در راستای بهبود عملکرد بدنشان برای انجام کارهای جسمانی، بیشتر به آن دسته از ورزش‌هایی علاقمندی نشان می‌دهند که باعث تقویت عضلات و قدرت بدنی می‌شود و در کل، نگاه آنان به بدن ابزاری است. درحالی که مثلاً طبقات بالای جامعه بدن را هدف می‌دانند تا ابزار و ازهمین‌رو به ورزش‌های تجملی همچون اسکی و گلف علاقه نشان می‌دهند (رک رابلی و اسمیت، ۱۳۹۴: ۴۸۸). به همین دلیل است که امثال قیسی و ساوجان - کارگر منزل

سهراب - بدنشان را به مثابه ابزار کار فرسوده می‌سازند یا بعضی از آنها به تعبیر ماهرخ جزئی از بدنشان مثل رَحم را در اختیار کسانی می‌گذارند که «برای اینکه بدنشون خراب نشه رَحم اجاره می‌کنن» (سلیمانی، ۱۳۹۹: ۳۱۱) و در نقطهٔ مقابل، امثال فرنوش و ماهرخ قرار دارند که بدنشان را سرمایهٔ زندگی فرض می‌کنند. مثلاً فرنوش با صرف هزینه‌های بسیار و رسیدگی مداوم، از طریق مانیکور و سوهان کشیدن ناخن‌هایش، نظم و هارمونی ویژه‌ای به دستانش می‌بخشد که آنها را بسیار خواستنی می‌کند (همان: ۳۵۴ و ۳۸۴).

۲-۱-۴. زبان ابزاری در خدمت بازتولید سلطهٔ مردانه

ایدهٔ زبان مردانه از دیگر موضوعاتی است که در رمان به آن پرداخته شده است. موضوعی که بیشتر فمینیست‌های نسل دوم درباب آن سخن گفته‌اند. ایده‌ای که می‌گوید واژگان و ساختارهای نحوی زبان، چیرگی تاریخی مردان بر زنان را در گفت‌وگوهای اهل زبان بازتولید می‌کند. ماهرخ زمانی که در گفت‌وگوهای خواهرها و زن‌برادرهایش می‌شنود که آنان از قضیب پسران‌شان با تعبیر «دولت» یاد می‌کنند، به این حقیقت پی می‌برد که بذل و بخشش‌های زبانی سمت‌وسویی مردانه دارند.

«خواهرها و زن‌برادرها به دول پسرک‌ها می‌گفتند دولت. این هم از آن بذل و بخشش‌های عجیب زبانی بود. بعدها که شنید در مراسم عروسی به داماد می‌گویند شاه، بیشتر به زبانی فکر کرد که هم مردسالار است، هم سکسی، هم قدرت‌مدار» (همان: ۱۶۸).

شاید همین موضوع است که ماهرخ را به این نتیجه می‌رساند که زن بودن به‌ویژه در سرزمین و فرهنگی که او در آن بالیده، معضل و مشکل بزرگی است و تاریخ زنان، تاریخی است مملو از سرشکستگی و نومیدی: «ماهرخ از آن‌روز تا بعدها که از این مطب زنان و زایمان به آن مطب زنان و زایمان می‌رفت همواره و همیشه به موضوع زن بودن خودش می‌اندیشید. معتقد بود زن بودن، دست‌کم در گوران و در این بخش از جهان، معضل، مسأله و مشکل است و ازقضا تقریباً تمام صفحات تاریخ زنان مملو از شکست است» (همان: ۱۶۷) و البته این نومیدی از زمانی در ماهرخ پای گرفت که او در یکی از بازی‌های کودکی با پسران هم‌سالش به این حقیقت آگاه می‌شود که به لحاظ جسمانی با آنان تفاوت دارد. تفاوتی که اگرچه در ابتدای امر بسیار بی‌اهمیت و ناچیز به نظر می‌رسد؛ اما در عرصهٔ اجتماعی باعث برتری جنسی بر جنس دیگر می‌شود.

«در یکی از همین مسابقه‌ها بود که برادرزاده‌های پسرش دولتشان را درآوردند و مسابقهٔ پرتاب شاش گذاشتند. ماهرخ بدون لحظه‌ای تردید کار برادرزاده‌هایش را تقلید کرد...»

ماهرخ و هیچ‌کدام از دخترها در پرتاب شاش موفق نبودند. این آغاز خودشناسی ماهرخ بود و البته پایان مسابقه پرتاب تف و پرتاب شاش... ماهرخ همان لحظه‌ای که دید قطرات شاشش جلو پایش افتاده‌اند فهمید با پسرها فرق دارد... در خاله‌بازی‌ها هم پسرها شوهر بودند و داماد؛ ولی آنجا نفهمیده بود با پسرها فرق دارد... حتی دفع حاجت برادرزاده‌های پسر را هم دیده بود در سیزده‌گردی‌ها؛ اما آنجا هم نفهمیده بود با پسرها فرق دارد. فقط در مسابقه شاش بود که ناگهان فهمید دختر است و با پسرها فرق دارد» (همان: ۱۶۷-۱۶۶).

ماهرخ خردسال به‌درستی درک کرده است تفاوتی که با پسران دارد صرفاً یک تفاوت بدنی نیست؛ بلکه مردان به‌واسطه همین تمایز فیزیکی صاحب امتیازاتی می‌شوند که آنان را به جنس برتر و قدرتمندتر تبدیل می‌کند؛ از همین رو تا مدت‌ها «آرزوی داشتن دولت پسرک‌ها را داشت و حتی فکر می‌کرد ممکن است معجزه‌ای اتفاق بیفتد و صاحب یک دولت بشود» (همان: ۱۶۸).

۲-۱-۵. بدن به‌مثابه رسانه‌ای برای ابراز هویت

از دیگر نکات قابل توجه در متن رمان که با مباحث جامعه‌شناسی بدن در تناسب است، موضوع تبدیل بدن از امری فیزیولوژیک به رسانه‌ای برای ابراز هویت است. یکی از مسائلی که پیر بوردیو در بررسی سبک زندگی به آن اشاره می‌کند، بصری شدن نمادهای منزلت، در جهان امروز و فرهنگ‌های کلان‌شهری است. بر این اساس افراد می‌توانند با دست‌کاری بدن و تغییرات در ظاهر خود، بدن‌مندی را به‌مثابه ابزاری برای اثرگذاری در ارتباطات اجتماعی ارتقا بخشند.

«بصری شدن نمادهای منزلت و هویت در فرهنگ‌های کلان‌شهری، امکان‌پذیر بودن دست‌کاری و نظارت بر ظواهر بصری برای شکل‌دادن به شکل‌های هویت، پیش‌از‌همه، به معنای نظارت و مراقبت بر بدن به‌مثابه حامل ضمیر نفسانی و مستقیم‌ترین واسطه هویت است» (آزادارمکی و چاوشیان، ۱۳۸۱: ۵۷).

در بخشی از داستان زمانی که از موضوع شیفتگی شخصیت سهراب به تناسب و هارمونی دست‌های فنوش سخن به میان می‌آید، تناسبی که علت اصلی آن «ناخن‌های مانیکور شده و به‌دقت سوهان‌کشیده اوست» (سلیمانی، ۱۳۹۹: ۳۸۴)، به این ایده ماهرخ اشاره می‌شود که ناخن در انسان عضوی است بازمانده از دوران غذاجویی بشر. عضوی که در جهان امروز کارکرد اصلی خود را از دست داده است و حالا تبدیل شده به بخشی تزئینی و ناکارآمد و «این‌طوری شد که حالا صنعت مربوط به ناخن راه افتاده و عده‌ای از طریق آن پول درمی‌آورند و عده‌ای از طریق آن مردها را در تور می‌اندازند» (همان).

مسأله استفاده از بدن و ژست‌های آن برای ابراز تفاوت و تمایز طبقاتی در بخش دیگری از داستان نیز مورد اشاره قرار می‌گیرد. آنجا که سهراب با شیفتگی از سبک رفتاری و پوشش آدم‌هایی که به منزل فروش آمدوشد دارند، یاد می‌کند و باوجود پوچ‌دانستن آنها مترصد تکرار بعضی از این رفتارها می‌شود: «اولین بار توی خانه فرنوش هوس پپ کشیدن در سرش افتاد. پروخالی شدن لپ مردهای پابه‌سن گذاشته را موقع پک‌زدن به پپ‌های دسته‌صدفی و پر نقش‌ونگار را که می‌دید، حالی‌به‌حالی می‌شد. چیزی از جنس اشرافیت، بزرگ‌منشی، بی‌خیالی، روشنفکری و دورباش دورباش در رفتارشان می‌دید که، باوجود پوچ‌دانستن آن‌ها، آن‌ته‌های دلش مشتاقش بود» (همان: ۳۴۰).

۲-۲. ارائه و تحلیل ملاحظات طبیعی و زیستی مربوط به «بدن»

مری داگلاس^۱ انسان‌شناس شهیر بریتانیایی ذیل مباحث خود درخصوص بدن، این مقوله را به دو گونه طبیعی و فرهنگی تقسیم می‌کند که اتفاقاً به شکل وثیقی در پیوند با یکدیگر قرار دارند و گاه «آنچنان به هم نزدیک می‌شوند که تقریباً یکی می‌شوند و گاهی نیز بسیار فاصله دارند» (شربتیان، ۱۳۸۸: ۱۴۳). داوید لوبروتون نیز در کتاب خود *جامعه‌شناسی بدن* پیش از طرح مقوله‌های بدن فردی و اجتماعی، ابتدا به بُعد زیستی بدن می‌پردازد و به نحوی، وجه زیستی بدن را در نقطه مقابل سایر تقسیم‌بندی‌های این مقوله قرار می‌دهد (۱۳۹۲: ۹۳). از همین رو در نوشتار حاضر در کنار بررسی جنبه اجتماعی و فرهنگی بدن، در این باره تلاش می‌شود تا اشاره‌های مربوط به جنبه زیستی بدن در متن رمان تخم شر مورد اشاره و تحلیل قرار گیرد.

سلیمانی در رمان خود به همان اندازه که بُعد اجتماعی بدن را مورد توجه قرار داده، از دیدگاه‌های مختلف به بدن همچون پدیده‌ای زیستی توجه کرده است. اگرچه گاه از نظرگاه شخصیت ماهرخ، بدن را به‌عنوان محمل و مأوای روح به چالش می‌کشد و از رنج تجسد روح‌القدس می‌گوید که «چه کشیده خدا وقتی در مسیح متجسد شده. ذات زندگی روان، سیال و شکل‌نایافته است، به‌مجرد اینکه تجسد بیابد، مُرده است و چاره‌ای هم جز این ندارد» (سلیمانی، ۱۳۹۹: ۳۱۹)؛ اما در بیشتر مواقع بدن را به‌مثابه امری زیستی بدون در نظر گرفتن هرآنچه تمدن و فرهنگ بر آن روا داشته است، مورد توجه و تمجید قرار می‌دهد. از نظر ماهرخ اگرچه «تمدن فقط و فقط با سرکوب بدن و آزادی آدمی به وجود آمده» (همان: ۲۵۵)؛ اما همین بدن است که باوجود تمامی بدخواهی‌هایی که در حقش روا داشته می‌شود

بیش از هر چیز و هر کس به آدمی وفادار می‌ماند. «رفیق اول و آخر آدم همین پوست و گوشت، چهارپاره استخوان و دل و جگر سیرابی و کله‌پاچه است» (همان: ۱۴۸) و اگر تمدن‌ها و فرهنگ‌ها به روش‌های مختلف و از جهات گونه‌گون، مظاهر خود را بر بدن و از طریق بدن به نمایش می‌گذارند، باید از این حقیقت غافل نباشند که طفیلی همین رفیق زیستی‌اند و «اگر می‌خواهند باشند باید تقدم و ترتب و تفاخر او را بپذیرند» (همان). در جایی دیگر از رمان نیز به همین موضوع وفاداری و دلسوزی بدن به آدمی در مقایسه با ذهن که فاقد هرگونه اصالتی است اشاره می‌کند؛ آنجا که ماهرخ تلاش شخصیت سهراب را برای استفاده از توجیحات عقلی و تفسیرهای فلسفی در مواجهه با موقعیتی خطیر می‌بیند و در دلش از این همه ذهنیت‌گرایی به ستوه می‌آید و از او می‌خواهد تا التهاب و آشوب درونی‌اش را از طریق بدن برون‌ریزی کند؛ چراکه «بدنش، همین بدن زردنبو و لاغر مردنی‌اش وفادارتر است به خودش، خود خودش» (همان: ۲۳۶).

ماهرخ بیش از هر شخصیت دیگری درباب بدن به‌ویژه بُعد زیستی آن تئوری‌پردازی می‌کند. از نگاه او بدن ما حیوانی‌ترین بخش وجودمان است. بخشی که مراحل مختلف خزندگی، چرندگی و پرندگی را پشت سر گذاشته است و اتفاقاً از هر دوره‌ای، خاطره‌ای را با خود به همراه دارد (همان: ۲۸۰)؛ اما همین بدن با اوج‌گیری تمدن، به دلیل ترجیح ابعاد اجتماعی و فرهنگی، مورد بی‌مهری و بی‌توجهی واقع شده است، درحالی‌که اگر نگاهی منصفانه داشته باشیم، پی خواهیم برد که بی‌شک اگر ترجیحی در کار باشد، باید آن ترجیح متوجه بُعد زیستی و نیازهای مادی و جسمانی‌مان باشد. ترجیح جسم و بدن‌دوستی ماهرخ به‌حدی است که حتی وقتی از بیماری جسمانی سخن می‌گوید، آن را دشمنی داخلی قلمداد می‌کند، نه مهاجمی بیرونی و البته جنگ با دشمن داخلی را بسی دشوارتر از مواجهه با دشمن بیرونی می‌داند: «بدنش دشمن داخلی بود و جنگ با دشمن داخلی بسیار سخت‌تر از جنگ با دشمن خارجی است» (همان: ۲۵۵).

نکته قابل توجه دیگری که در رمان تخم‌شر به‌شکلی ویژه مورد توجه و تأکید نویسنده واقع شده است، مسأله زبان بدن است. البته مقصود از زبان بدن چیزی نیست که این‌روزها در مجامع مختلف به‌عنوان یک مهارت از آن یاد می‌شود و «آن را منحصر می‌کنند به چهارتا حرکت ماهیچه‌های صورت و بالا و پایین رفتن دست‌ها و دیگر اعضای بدن» (همان: ۱۴۷)، بلکه به آن‌دسته تظاهرات و برون‌ریزی‌های طبیعی و خارج از چهارچوب بدن اطلاق می‌شود که «برخلاف زبان روح که پر از تظاهر و لاپوشانی» (همان) است، صمیمی و بی‌ریب و ریاست. این همان چیزی است که وقتی ماهرخ

برای رفتن به حمام تنبلی می‌کرد با زبانی که تعبیر آن چسبیده‌شدن پوست است، به او نهیب می‌زند که «پاشو برو حمام تنبل، چه چیزی با یک بدن معطر و تمیز بعد از حمام برابری می‌کند» (همان). همان زبانی که در اوج غرق‌شدن ماهرخ در جریان رویدادهای رمان‌های محبوب و دوست‌داشتنی، آنجا که زمان از حرکت می‌ایستاد و مکان فراموش می‌شد «سیگنال‌هایی می‌فرستاد که ممکن است بتوانی همه را حذف کنی؛ ولی مرا نمی‌توانی. من هستم. پاشو برو حمام. برو توی آشپزخانه چیزی بردار بخوریم با هم. قدمی هم بزنی توی باغ و باغچه بدن نیست» (همان). در این طرز فکر، بدن به‌مثابه وجودی مستقل و خودبسنده، بی‌نیاز به هر آنچه القای ذهن، روان یا روح است، رفتار می‌کند و درصدد برآوردن حوائج و نیازهای خود برمی‌آید. بر همین اساس گاه از صاحبش می‌خواهد که جامه‌ای خاص را بر او بپوشاند (همان: ۱۴۸)؛ گاه همچون «اسبی که از آتش گذشته باشد رموک و یاغی شده» (همان: ۲۴۲)، دیوانه‌بازی درمی‌آورد و گاهی از میان حرف‌های این و آن برای خودش راهکار و طرز رفتار می‌یابد:

«به دخترها گفت خاله با تأکید چندباره‌اش نه به او که به بدنش راهکار نشان داده برای

سقط بچه. معتقد بود بدنش پیام پنهان خاله را که سقط فوری و فوتی بچه بوده گرفته و به

آن عمل کرده» (همان: ۲۶۲).

گاهی هم از در مخالفت با صاحبش درمی‌آید و باوجود آنکه روح صاحب بدن، چیز دیگری می‌خواهد بدنش در مسیر مخالفت با روح، «خودش را ناکار می‌کند» (همان: ۲۴۳).

ماهرخ که به‌شدت طرفدار این برداشت از زبان بدن است، وقتی که سرطان و بیماری سخت شخصیت «دُخی» را می‌بیند، هیچ تعبیر دیگری نمی‌تواند برای این بیماری داشته باشد مگر اینکه بگوید: «مثل شاشیدن بچه وسط مهمانی بود برای اینکه توجه دیگران را به خودش جلب کند» (همان: ۱۴۷). او که تمام زوایای زندگی دُخی را می‌داند و به‌خوبی آگاه است که این زن در طول زندگی، جسمش را نه به‌مثابه سرمایه، بلکه همچون ابزاری پیش‌پاافتاده در موقعیت‌های مختلف هزینه کرده است، شکی ندارد که «دُخی دروازه‌های روحش را هفت‌قفل کرده بود؛ اما نمی‌توانست بدنش را کاملاً کنترل کند. بدنش میل به گشودگی و افشاگری داشت. ماهرخ حتی خیال می‌کرد سرطان هم عصیان بدن دُخی از پنهان‌کاری روحش بوده. سرطان داد می‌زد این بدن، این بدن رنجور، تاریخ دارد. چرا کسی تاریخ آن را نمی‌نویسد؟ چرا کسی پی‌جویش نیست؟ چرا همه را واگذار کرده‌اید به روح، روحی که میل دارد زیر سم‌های لطیفش این بدن استخوانی له‌لورده شود» (همان: ۱۴۷-۱۴۶).

نکته دیگر آنکه این بدنی که اینگونه داعیه استقلال دارد و در برابر هر آنچه روح یا ذهن یا فرهنگ

و اجتماع از او می‌خواهد، لجوجانه بر خواسته‌هایش پای می‌فشارد، در موقعیت‌های سخت و حیاتی به‌خوبی می‌داند که چگونه از خودش محافظت کند:

«بدن آدمیزاد خودش می‌داند با مصیبت‌هایش چطور برخورد کند... خود سلول‌ها بلدند با این وضعیت کنار بیایند... در این صورت هم بدن دست می‌گذارد روی زانویش و بلند می‌شود. بدن‌ها، مشروط بر اینکه جان و روح همراهی‌شان بکند، سگ‌جان‌اند و حیل‌گر و ترفندباز و کلی حشم و خدم در خدمت دارند که به‌موقع از همه‌ی داشته‌هایشان استفاده می‌کنند» (همان: ۴۷۰).

گذشته از موارد یادشده، موضوع قاعدگی و عوارض آن در بدن زنان از دیگر موضوعاتی است که می‌تواند ذیل مسأله‌ی زبان بدن ارزیابی شود. از همان بخش آغازین داستان، ماهرخ به مسأله‌ی قاعدگی و دردسرهايش به‌ویژه در سفر اشاره می‌کند. «چه بد ماجرابی بود این عادت ماهانه در سفر، از بس دستشویی‌های بین راه کثیف بودند و ناامن. برای همین گاهی در تاریکی شب ناپدید می‌شد. گوشه‌ای پیدا می‌کرد و کارش را می‌کرد (همان: ۱۳). و در ادامه به پدیده‌ای به نام «سندرم قاعدگی» اشاره می‌کند که هم‌زمان با بروز عادت ماهانه در بعضی از زنان رخ می‌دهد و در هر فردی دارای عوارض و نشانه‌های متفاوتی است. سندرم قاعدگی در ماهرخ به شکل نوعی بی‌قراری خاص پدیدار می‌شود که امکان ماندن در یک‌جا را از او سلب می‌کند. گویی که در این حالت، بدن به ماهرخ این پیام را صادر می‌کند که تمایلی به یکجانشینی و رکود ندارد: «خیلی زود عادت ماهانه شد. دوازده ساله بود که یک‌روز صبح دید اگر در خانه بماند دیوانه می‌شود. مثل مرغ پرکنده بال‌بال می‌زد. نمی‌توانست آرام بگیرد» (همان: ۱۵۸)؛ ماهرخ بعدها به‌خوبی از ماهیت این سندرم و چگونگی عملکرد آن در بدن آگاه می‌شود و به این واقعیت پی می‌برد که نام این حالت «که چندروز قبل از عادت ماهانه‌اش به سراغش می‌آید و از خانه جاکنش می‌کند» (همان: ۱۳)، «جنون قاعدگی» است.

در بخش دیگری از رمان به نکته‌ای جالب توجه درباره‌ی مسأله‌ی قاعدگی به‌عنوان پدیده‌ای کاملاً بدنی؛ اما با عوارضی فرهنگی و رفتاری اشاره می‌شود. آنجا که طی بیماری سخت، پزشکان رَحِم ماهرخ را از بدن او خارج می‌کنند. این اتفاق برای بدن زنانه ماهرخ امری غریب است. چراکه گذشته از اینکه عضو زندگی‌بخش بدنش که «نگهدارنده‌ی زندگی و جنین است، باعث توالد و تداوم نسل است، ناگهان بلای جان صاحبش» (همان: ۳۰۲) شده، این ماجرا او را از تجربه‌ی موهبت عادت ماهانه محروم می‌سازد. موضوعی که شاید استفاده از تعبیر محرومیت و موهبت برای آن در بدو امر چندان

معقول به نظر نرسد؛ اما وقتی توضیح خود ماهرخ را مرور کنیم، به نکات جالبی در این باره دست خواهیم یافت که استفاده از این وصف‌ها را توجیه‌پذیر می‌کند:

«از این به بعد عادت ماهانه نمی‌شود. جنون قاعدگی هم حتم ندارد. احساس زن‌بودن و جوانی هم ندارد. قرار بوده دست‌کم بیست‌سال دیگر هم همراه به شوهرش بگوید فعلاً آف است، چون عادت ماهانه است. به دوستانش بگوید امروز حال خوشی ندارد؛ چون عادت ماهانه است. به بقال و داروخانه‌چی با شرم و سرافرازی بگوید یک بسته نواربهداشتی بالدار می‌خواهد. هنوز جوان بود، مانده بود تا پیری، تا یائسگی، تا گرگرفتن، بی‌خوابی، عرق‌کردن، خشکی دهانه رحم... حالا آن خون کثیفی که به قول خاله قرار بود خارج شود، تا جاننش تازه بشود، تا پوستش زنده بشود، تا استخوان بترکاند، چه می‌شود؟ کجا می‌رود؟ نکند کثیفی آن، کل خونش را کثیف کند، پوستش را تیره کند، پوکی استخوان برایش بیاورد، بی‌دل و دماغش کند در زندگی زناشویی. نکند طراوت و سرزندگی‌اش را بگیرد. چشمه خلاقیتش را بخشکاند...» (همان: ۳۰۳)

البته سلیمانی در رمان تخم شر زبان بدن را در معنای پیش‌گفته نیز به کار می‌گیرد. مثلاً زمانی که سهراب برای اولین بار با ماهرخ برای بیان احساسات و خواستگاری غیررسمی قرار می‌گذارد، لحظه‌ای به سرش می‌زند که با گرفتن دست‌های ماهرخ احساسش را بدون واسطه کلمات به او منتقل کند؛ اما «ماهرخ دستش را ناخودآگاه عقب می‌کشد: بی‌انصاف نمی‌خورم که، اگر دستم را می‌گرفتی شاید کل آنچه در ذهن داشتم را درمی‌یافتی» (همان: ۲۸). در بخش دیگری همین سهراب به هر دری می‌زند که با «زبان بدنش به فرنوش بگوید چقدر تنهاست و چقدر محتاج اوست» (همان: ۳۸۶)، که این بار نیز از رسیدن به مقصود باز می‌ماند.

۳. نتیجه‌گیری

مقوله بدن و مفهوم بدنمندی، به‌عنوان موضوعی شایان توجه در حوزه‌های مختلف دانشی همچون جامعه‌شناسی، فلسفه و مطالعات ادبی، ازجمله مسائلی است که در متن رمان تخم شر، مبنای روایت‌پردازی واقع شده است. بلقیس سلیمانی هم در پرداخت کنش‌های روایی و هم طی گفت‌وگوهای شخصیت‌ها، مسأله بدن را از ابعاد مختلف زیستی، اجتماعی و فلسفی مورد توجه قرار داده است. نظرگاه‌های مختلفی که در این مقاله ذیل دوگانه بدن طبیعی و بدن اجتماعی دسته‌بندی و تحلیل شده است.

در نگاه طبیعی به بدن، نویسنده به این مسأله خطیر می‌پردازد که بدن اصلی‌ترین و وفادارترین رفیق انسان است که در طول مسیر زندگی او را همراهی می‌کند. به گمان نویسنده اگرچه در طول تاریخ ابزارهای مختلف کنترلی، به نام تمدن و فرهنگ با دست‌آویز قراردادن دوگانه روح/جسم، بدن زیستی را قربانی کرده‌اند و خواسته‌های طبیعی‌اش را نادیده انگاشته‌اند؛ اما بدن با ابزارهایی که در اختیار داشته، در برابر این جریان ایستاده و بر حقانیت خود پای فشرده است. از همین روست که امروزه در مباحث مختلف اگرچه رجحان و برتری با بدن طبیعی و خواسته‌هایش نباشد؛ حداقل به همان میزان جنبه روحانی مورد توجه قرار دارد. نویسنده در ادامه با پرداختن به موضوع زبان بدن، به این مهم می‌پردازد که بدن طبیعی چگونه با پای فشردن بر خواسته‌ها و نیازهایش، صاحبش را تحت تأثیر قرار می‌دهد. این زبان گاه در قالب احساس‌هایی همچون گرسنگی و تشنگی و گاهی نیز در هیئت برون‌ریزی‌هایی نظیر بیماری‌ها و تنش‌های جسمانی ظهور و بروز می‌یابد.

ملاحظات مربوط به جنبه اجتماعی مقوله بدن و مفهوم بدنمندی، بیشتر به بُعد جنسیتی بدن اختصاص دارد. در این بخش می‌توان به مواردی نظیر حق مالکیت مردان بر بدن زنان، موضوع تأثیر روابط قدرت بر نحوه پوشش در زنان، معضل درازدستی مردان به بدن زنان، تأثیر الگوهای سختگیرانه فرهنگ مردمحور بر احساس زنان نسبت به بدنشان، اثرگذاری سلاقی و ذائقه مردانه بر شکل‌گیری تصویر بدن آرمانی زنانه، وجود برخی رسوم و سنت‌های ناخوشایند همچون دستمال دخترانگی، تأثیر روابط قدرت بر نوع مشاغل و کارهای زنانه، تأثیر مسائل اجتماعی در تبدیل بدن از امری فیزیولوژیک به رسانه‌ای برای نمایش هویت و تأثیر زبان مردسالار در بازتولید چیرگی تاریخی مردان بر زنان اشاره کرد.

کتابنامه

آزادارمکی، تقی؛ چاوشیان، حسن. (۱۳۸۱) «بدن به مثابه رسانه هویت». *مجله جامعه‌شناسی ایران*، دوره ۴، شماره ۴، صص ۷۵-۵۷.

احمدوند، محمدعلی. (۱۳۹۱) *روان‌شناسی کودک و نوجوان*. تهران: دانشگاه پیام نور.

بی‌نظیر، نگین. (۱۳۹۸) «تکنولوژی انضباطی و بدن برساخته در داستان‌های مدرسه». *نقد و نظریه ادبی*، دوره ۴، شماره ۲، صص ۴۹-۲۷.

بهمدی مقدس، نجمه؛ زرقانی، سیدمهدی؛ یعقوبی جنبه‌سرایبی، پارسا. (۱۳۹۵) «بررسی جنسیت در شعر کودک و نوجوان از منظر جامعه‌شناسی بدن». *نقد و نظریه ادبی*، دوره ۱، شماره ۲، صص ۱۰۵-۱۲۳.

پاینده، حسین. (۱۳۹۷) *نظریه و نقد ادبی*. تهران: سمت.

تاج‌الدین، محمدباقر. (۱۳۹۳) *مدیریت شهری و سبک زندگی*. تهران: تیسرا.

دریفوس، هیوبرت؛ رایینو، پل. (۱۳۸۷) *میشل فوکو: فراسوی ساختگرایی و هرمنوتیک*. ترجمه حسین بشیریه. تهران: نی.

رایلی، الگزندر؛ دانیل اسمیت، فیلیپ. (۱۳۹۴) *نظریه فرهنگی*. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: علمی.

زرقانی، سیدمهدی و همکاران. (۱۳۹۸) *تاریخ بدن در ادبیات*. تهران: سخن.

سفیری، خدیجه؛ ایمانیان، سارا. (۱۳۸۸) *جامعه‌شناسی جنسیت*. تهران: نشر جامعه‌شناسان.

سلیمانی، بلقیس. (۱۳۹۹) *تخم شر*. تهران: ققنوس.

شربتیان، محمدحسن. (۱۳۸۸) «رویکردهای فرهنگی و اجتماعی در حوزه بدن». *نشریه مطالعات فرهنگی اجتماعی خراسان*، شماره ۱۳ و ۱۴، صص ۱۵۱-۱۳۱.

گافمن، اروینگ. (۱۳۹۱) *نمود خود در زندگی روزمره*. ترجمه مسعود کیان‌پور. تهران: نشر مرکز.

لوبروتون، داوید. (۱۳۹۲) *جامعه‌شناسی بدن*. ترجمه ناصر فکوهی. تهران: ثالث.

مرادی، ایوب. (۱۴۰۱) «بررسی سرشت شر در رمانی از بلقیس سلیمانی براساس آراء دارل کوئن». *کاووشنامه زبان و ادبیات فارسی*، شماره ۵۴، ۲۳۲-۲۰۱. 10.29252/KAVOSH.2022.17528.3154

References

Azadarmaki, T. and Chavoshian, H. (2008). "The body as a medium of identity". *Iranian Journal of Sociology*, 4(4), pp. 57-75. (In Persian)

Ahmadvand, M.A. (2012). *Child and Adolescent Psychology*. Tehran: Payam-e Noor University. (In Persian)

Behmadi Moghaddas, N; Zarghani, S.M. Yaqoubi Janbesarayi, p. (2016). "A Study of Gender in Children's and Young Adults Poetry from the Perspective Of Sociology of the Body". *Literary Theory and Criticism*, 1(2), pp 105-123. (In Persian)

Binazir, N. (2018). "Disciplinary Technology and the Constructed Body in school Stories". *Literary theory and criticism*, 4(2), pp 27-49. (In Persian)

- Payandeh, H. (2017). *Critical Theory: An Interdisciplinary Course Book*. Tehran: Samt. (In Persian)
- Tajuddin, M.B. (2014). *Urban management and lifestyle*. Tehran: TISA. (In Persian)
- Dreyfus, H; Rabino. p. (2007). *Michel Foucault: Beyond Constructivism and Hermeneutics*. Translated by; Hossein Bashirieh. Tehran: Ney Publications. (In Persian)
- Riley, A; Daniel Smith. P. (2014). *Cultural Theory*. Translated by; Mohsen Salasi. Tehran: Elmi. (In Persian)
- Zarghani, S.M, et al., (2018). *History of the Body in Literature*. Tehran: Sokhan Publications. (In Persian)
- Safiri, K; Imanian.s. (2009). *Sociology of Gender*. Tehran: Jameeshenasan Publishing. (In Persian)
- Soleimani, B. (2019). *Tokhme Shar*. Tehran: ghoghnous Publications. (In Persian)
- Sharbatian, M.H. (2009). "Cultural and Social Approaches in the Field of the Body". *Khorasan Cultural and Social Studies Journal*, No. 13 and 14, pp. 131-151. (In Persian)
- Moradi, A. (2023). "Investigation the Nature of "Evil" in a Novel by Belqis Soleymani based on Views of Daryl Koehn". *Kavoshnameh in Persian Language and Literature*. No. 54, 232-201. (In Persian)
- Goffman, E. (2011). *Self-expression in Everyday Life*. Translated by; Masoud Kianpour. Tehran: Markaz Publications. (In Persian)
- Le Bruton, D. (2012). *Sociology of the Body*. Translated by Nasser Fakuhi. Tehran: Sales Publications. (In Persian)
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge Publications.
- Shilsng, C. (1993). *Body and Social Theory*. London: Sage Publications.